

УДК 005.91/92(091):930.25(477.81/.82)"19"
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-38-13>

ДІЛОВОДА ДОКУМЕНТАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНИХ УСТАНОВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ РЕКРУТУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ХІХ СТ.

Трофімук-Кирилова Тетяна Михайлівна,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
trofimuk.tetyana@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-2006-555X*

Мета. Статтю присвячено джерелознавчому аналізу діловодних документів з історії рекрутування єврейського населення Волині в ХІХ ст.

Для досягнення мети використано загальнонаукові, історичні та джерелознавчі **методи дослідження.**

Результати. Проаналізовано офіційний комплекс документів, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, Державних архівах Волинської та Житомирської областей. Це накази, розпорядження, журнали та протоколи засідань, звіти, доповіді, акти й матеріали різних комісій, звернення, службове листування та інша інформаційно-довідкова документація установ, що свідчить про використання російською імперською владою рекрутчини як механізму асиміляції представників різних етносів, зокрема єврейського. Визначено інформаційний потенціал досліджених джерел щодо висвітлення таких питань: юридичного та організаційного забезпечення рекрутської повинності; особливостей виконання рекрутчини єврейським населенням як у загальнодержавному, так і в регіональному аспекті; місця й функцій центральних, регіональних і місцевих органів влади у проведенні рекрутських наборів із євреїв.

Висновки. За документами державних архівів України можна простежити весь процес підготовки та проведення рекрутських наборів серед різних соціальних та етнічних груп як загалом у Російській імперії, так і на окремих рекрутських дільницях у Волинській губернії. Документи рекрутських присутствій, Канцелярії Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора дають змогу повною мірою висвітлити процес виконання рекрутської повинності єврейським населенням Волині та порівняти його з виконанням військової повинності представниками інших етносів губернії. Вони також є важливим джерелом для визначення наслідків впливу військового чинника на демографічне, соціальне, господарсько-економічне, релігійне та психологічне становище єврейських громад у ХІХ ст., підтверджують агресивну, насильницьку й асиміляторську політику російського самодержавства.

Ключові слова: документ, джерело, державні архіви, військова повинність, рекрутський набір, єврейська громада, Волинська губернія.

OFFICE DOCUMENTATION OF MILITARY-ADMINISTRATIVE INSTITUTIONS AS A SOURCE FOR THE STUDY OF MILITARY RECRUITMENT OF THE JEWISH POPULATION OF VOLYN PROVINCE IN THE XIX CENTURY

Trofimuk-Kyrylova Tetyana Mykhailivna,
*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Museum
Studies, Monument Science and Information
& Analytical Activities
Lesya Ukrainka Volyn National University
trofimuk.tetyana@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-2006-555X*

Purpose. The article is devoted to the source analysis of business documents on the history of the recruitment of the Jewish population of Volyn in the XIX century.

To achieve the goal general scientific, historical and source study **methods** of research are used in the work.

Results. The study analyses the official set of documents stored in the Central State Historical Archive of Ukraine, the State Archives of Volyn, Zhytomyr regions. These are orders, directives, journals and minutes of meetings, reports, reports, acts and materials of various commissions, appeals, official correspondence and other information and reference

documents of institutions, etc., certifying the use of recruitment by the Russian imperial authorities as a mechanism for assimilation of different ethnic groups including Jewish. These are orders, instructions, journals and proceedings, accounts, reports, acts and materials of various commissions, appeals, official correspondence and other information and reference documentation of institutions, etc. They testify to the use of recruitment by the Russian imperial authorities as a mechanism for the assimilation of representatives of different ethnic groups, including the Jewish one. The information potential of the researched sources concerning coverage of the following issues is defined: legal and organizational support of conscription; features of recruitment by the Jewish population both in the national and regional aspects; the place and functions of central, regional and local authorities in the recruitment of Jews.

Conclusions. According to the documents of the state archives of Ukraine, it is possible to trace the entire course of preparation and conduct of recruitment among various social and ethnic groups in general in the Russian Empire, as well as in some recruitment stations in the Volyn province. Documents of recruiting presences, the Offices of the Governor-General of Kyiv, Podolsk and Volyn allow us to fully cover the process of conscription by the Jewish population of Volyn and compare it with the military service of other ethnic groups in the province. They are also an important source for determining the effects of the military factor on the demographic, social, economic, religious and psychological situation of Jewish communities in the XIX century and confirm the aggressive and violent assimilation policy of the Russian autocracy.

Key words: document, source, state archives, conscription, recruitment, Jewish community, Volyn province.

1. Вступ

У контексті розбудови національної держави в Україні та сучасних подій російсько-української війни, яка триває в нашій країні з 2014 р., актуалізується необхідність дослідження питань міжетнічних відносин, адже формування сильної нації можливе за умови максимального вивчення та усунення міжетнічних протиріч. Це зумовлює потребу в поглибленому дослідженні історії окремих народів, які населяли українські землі в минулому та проживають на наших теренах нині, зокрема єврейського. Ця етнічна спільнота, що вирізняється стійкістю етнічної самосвідомості і традицій та етноконсолідацією, у певні історичні періоди була однією з найчисленніших серед національних меншин України. Окрім того, єврейська спільнота України належить до найстарших єврейських громад світу. У фондах українських архівів збереглася значна кількість матеріалів із її минулого. Ці документи є важливими для дослідження, збереження й осмислення історичної та культурної спадщини як єврейського, так і українського етносів.

Мета статті – здійснити аналіз масиву діловодних документів військово-адміністративних установ з історії рекрутування єврейського населення Волинської губернії в XIX ст., які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в місті Києві (далі – ЦДІАК України), Державному архіві Волинської області (далі – ДАВО) і Державному архіві Житомирської області (далі – ДАЖО).

Методологія дослідження побудована на дотриманні принципів історизму, об'єктивності, системності з використанням загальнонаукових (аналітичного, логічного, ретроспективного), історичних (проблемно-хронологічного) та джерелознавчих (критичного, евристичного, археографічного) методів дослідження.

Науковці С.А. Сидорук та В.І. Саранча аналізували інформаційний потенціал документів

із державних архівів щодо висвітлення процесу й особливостей виконання населенням окремих регіонів України рекрутської повинності (Сидорук, 2009; Саранча, 2018). Однак рекрутська повинність єврейського населення Волинської губернії в XIX ст. не ставала предметом окремого ґрунтового дослідження.

2. Документація рекрутських присутствій

Рекрутська повинність – це система комплектування регулярної армії та військово-морського російського флоту у XVIII–XIX ст. Рекрутчина законодавчо була узаконена в 1705 р. Петром I та здійснювалася шляхом примусового набору до війська від усіх податних станів. В Україні ця повинність набула чинності після остаточної ліквідації її політичної автономії в 1780-х рр. Від рекрутування в Російській імперії звільнялося дворянство, купецтво, духовенство, діти почесних громадян, а також населення Бессарабії та деяких районів Сибіру. У 1874 р. рекрутську повинність було замінено загальною військовою повинністю (Волковинський, 2012: 173).

Рекрутчина була однією з найважчих повинностей для всіх поданих станів. Вона чинила значний вплив на соціально-економічне, культурне й повсякденне життя підданих імперії. До 1827 р. єврейське населення, яке проживало на території Росії, було звільнене від виконання рекрутської повинності. Воно сплачувало особливий грошовий податок, розмір якого коливався від 360 до 500 рублів за одного рекрута. З вступом на престол Миколи I відбулася зміна державної політики щодо рекрутування євреїв. Виконання цієї повинності в натуральній формі стало розглядатися російською владою як ефективний спосіб «виправлення» та «зближення» євреїв з іншим населенням і загалом дієвим асиміляційним інструментом. Шляхом проголошення як мети офіційного зрівняння євреїв із християнами у виконанні цієї військової повинності було підготовлено окремий документ – Статут рекрутської

повинності і військової служби євреїв, який було затверджено 26 серпня 1827 р. (Устав рекрутской повинности..., 1830: 727–741). На його підставі проводилися рекрутські набори та була організована служба євреїв у військових формуваннях російської армії. Задекларована мета не відповідала практичним діям царату, адже для «зрівняння у правах та обов'язках» єврейського етносу з іншими народами досить було би поширити на нього дію наявних військових законів, а не приймати новий законодавчий акт, який невдовзі доповнили інші документи, що сформувало окрему правову базу виконання рекрутської повинності євреями.

У фондах державних архівів України зберігається значний масив архівних документів, які дають можливість простежити весь процес підготовки та проведення рекрутських наборів серед євреїв. Значна їх частина стосується єврейського населення Волинської губернії, до якої входили такі сучасні території України, як Рівненська, Волинська, Житомирська області, північна частина Тернопільської та Хмельницької областей.

Значну групу серед архівних матеріалів становлять діловодні документи військово-адміністративних установ, які безпосередньо відповідали за виконання євреями рекрутської повинності: рекрутських присутствій, Канцелярії Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора тощо.

Як зауважують автори підручника «Історичне джерелознавство», діловодна документація «почала активно відкладатися в Україні у другій половині XVII ст., а у другій половині XIX – на початку XX ст. набула масового характеру» (Головко, 2002: 370–371). Вона численна за різновидами та функціональним призначенням: журнали й протоколи засідань органів влади, накази, розпорядження, звіти установ і посадових осіб, різноманітні доповіді, звернення, акти та матеріали різних комісій, службове листування та інша інформаційно-довідкова документація установ.

Найважливішою є документація рекрутських присутствій – органів, які проводили рекрутські набори та загалом відповідали за всі справи, що стосувалися виконання населенням рекрутської повинності. Вони були започатковані в 1776 р. як виконавчі органи щодо розпорядчих установ – рекрутських комітетів, і діяли при казенних палатах. Кількість присутствій та їх організаційну структуру в період 1832–1874 рр. було унормовано Рекрутським статутом від 28 червня 1831 р. У кожній губернії під час проведення набору відкривалося до 4 присутствій (одне в губернському місті, інші – у повітових містах). Наприклад, у Волинській губернії, окрім губернського в місті Житомирі, рекрутські присутствія в різні роки

функціонували в таких містах, як Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель, Новоград-Волинський тощо (Трофімук, 2011: 37).

Одні й ті самі рекрутські присутствія діяли для набору рекрутів з усіх податних станів та національностей визначеної території. Склад цих органів відрізнявся залежно від виду рекрутського присутствія. Згідно з Рекрутським статутом 1831 р. до губернського присутствія входили голова (віце-губернатор) та члени: 1) предводитель дворянства повіту; 2) радник казенної палати, керуючий господарським відділенням; 3) чиновник військового відомства – військовий приймальник; 4) медичний чиновник за призначенням лікарської управи. У складі повітових рекрутських присутствій мало бути по два предводители дворянства, городничий, військовий та медичні чиновники. У роботі рекрутських присутствій брали участь також представники прокуратури, проте вони не входили до їх складу та не мали права підписувати документи. При кожному рекрутському присутстві функціонувала канцелярія, до складу якої входив діловод, 2–3 помічники та декілька писарів. Під час відкриття рекрутського присутствія казенна палата серед інших організаційних кроків надсилала працівникам канцелярії бланки різноманітних документів і печатку, що давало змогу певним чином уніфікувати документацію. Після закінчення рекрутського набору губернське рекрутське присутствіє продовжувало працювати, а всі повітові закривалися після надсилання для цивільного губернатора звітів про роботу та передавання документації до господарського відділу казенної палати (Высочайше утвержденный Устав Рекрутский, 1832: 520–523).

Простежити весь механізм функціонування рекрутських присутствій, зокрема їх відкриття й закриття, терміни та режим роботи, плани, особливості й результати діяльності, організацію прийому новобранців, процедуру розгляду звернень і скарг тощо, допомагають такі документи, як протоколи та журнали засідань. Також у них уміщено дані про кадровий склад цих установ. Наприклад, згідно з протоколом про відкриття 16 травня 1831 р. в місті Луцьку тимчасового рекрутського присутствія для проведення 96 рекрутського набору було сформовано такий склад цього органу: волинський губернський предводитель дворянства Граціан Станіславович Ленкевич-Іпогорський (голова), луцький повітовий предводитель дворянства Осип Станіславович Чарноузський, луцький городничий, підполковник і кавалер Микола Дем'янович Хілінський, військовий приймальник Могилівського пішого полку, капітан і кавалер Карп Миколайович Буцевич (ДАВО, ф. 253, оп. 2, спр. 5: 1). В одному з наступних протоколів знаходимо ім'я та прізвище лікаря, який здійснював огляд новобранців

під час цього набору, – Марк Міллер (за походженням австрієць) (ДАВО, ф. 253, оп. 2, спр. 5: 19). Як бачимо, посадовий склад Луцького повітового рекрутського присутствія відповідав вимогам рекрутського статуту 1831 р.

Із журналу засідання волинського губернського рекрутського присутствія від 18 березня 1870 р. дізнаємося, що в ньому на цей час працювали волинський губернатор, генерал-майор і кавалер росіянин Іван Володимирович Галлер (голова), член губернського в селянських справах присутствія росіянин Василь Глінка, начальник ревізійного відділу казенної палати І. Рибницький, волинський губернський військовий начальник, полковник і кавалер Максимович (ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 30: 1).

До основного масиву документів рекрутських присутствій, окрім протоколів і журналів засідань, належать циркуляри та укази про рекрутські набори, звернення окремих осіб і громад із різними проханнями, акти, службове листування та інша інформаційно-довідкова документація (реєстри, алфавітні, формулярні, оглядові й сімейні списки потенційних і прийнятих рекрутів тощо), що стосується виконання населенням рекрутської повинності.

Значна кількість матеріалів зосереджена в Державному архіві Житомирської області у фонді 235 «Волинське губернське рекрутське присутствіє». Тут зберігаються 67 справ, що стосуються роботи губернського рекрутського присутствія в 1812–1873 рр. Цей орган підпорядковувався військовому міністерству, контролював роботу повітових рекрутських присутствій і регулював усі питання, що стосувалися виконання рекрутської повинності податним населенням Волині, у тому числі єврейським.

За справами цього фонду можна простежити весь процес підготовки та проведення рекрутських наборів у Волинській губернії загалом, а також на окремих рекрутських дільницях і серед різних соціальних груп. Документація цього рекрутського присутствія дає можливість повною мірою висвітлити процес виконання рекрутської повинності єврейським населенням Волині та порівняти його з виконанням військової повинності християнським населенням губернії.

Окрему увагу зосереджено на відомостях повітових рекрутських присутствій, які зберігаються в цьому ж фонді. У них вміщені дані про кількість рекрутів, прийнятих у різні роки від єврейських громад окремих повітів, із зазначенням таких показників: необхідної кількості новобранців, яку потрібно було надати громаді; кількості відправлених нею у військо солдатів; кількості наданих замість рекрутів відкупних квитанцій; кількості рекрутів, що залишалися за громадою у вигляді нестачі (ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 23).

Частина архівних справ дає можливість скласти уявлення про хід прийняття євреїв у солдати в рекрутському присутствії. Це історії хвороб, акти про медичний огляд чиновниками рекрутського присутствія новобранців із зазначенням фізіологічних даних рекрутів та висновками про їх придатність до служби (ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 9; ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 9а; ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 14).

Для вивчення особливостей рекрутчини євреїв вагоме значення має аналіз алфавітних і формулярних рекрутських списків із даними про прийнятих рекрутів-юдеїв, про місце їх проживання, соціальний стан, фізичні дані, кількість дітей, грамотність, знання ними певних видів ремесел, притягнення їх до кримінальної відповідальності тощо (ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 40).

У цьому ж фонді зберігається чимало джерел судового характеру, наприклад службове листування рекрутських присутствій Волинської губернії з Волинською палатою кримінального суду з приводу розгляду справ про притягнення до кримінальної відповідальності євреїв, які намагалися уникнути військової служби за допомогою фальсифікації документів, підкупу чиновників, завдання собі фізичних вад тощо (ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 27а), та із Житомирською земською поліцією стосовно скарг міщанок містечок Кодня, Черняхів і Ліщин на незаконну віддачу їхніх чоловіків у рекрути (ДАЖО, ф. 235, оп. 1, спр. 19).

У Державному архіві Волинської області у фонді 253 «Луцьке повітове рекрутське присутствіє» міститься офіційна документація цього рекрутського присутствія за 1803–1866 рр.: протоколи, журнали засідань, реєстри та списки прийнятих рекрутів, звернення окремих осіб і громад із різними проханнями, що стосувалися виконання ними рекрутської повинності, тощо. Значна частина цих документів стосується єврейських громад. Насамперед це протоколи засідань присутствія, у яких окремим пунктом наведено представлення до медичного огляду єврейських новобранців та затвердження прийняття їх на військову службу членами присутствія (ДАВО, ф. 253, оп. 2, спр. 5).

У журнали засідань цього органу в період з 9 по 19 грудня 1831 р. включені прохання повірених щодо рекрутської повинності єврейських громад Камінь-Каширської, Володимир-Волинської, Горохівської, Ковельської, Луцької та інших рекрутських тисячних дільниць (ДАВО, ф. 253, оп. 2, спр. 6). Ці звернення стосуються здебільшого надання присутствієм окремим громадам звільнення від виконання натуральної військової повинності в той чи інший рекрутський набір через певні причини (наприклад, через зменшення кількості осіб чоловічої статі) або ж прохання про прийняття за окремі громади добровольців,

безпаспортних і «шкідливих» євреїв, тобто п'яниць, волоцюг, злодіїв тощо.

У цьому фонді представлені також документи, що стосуються розгляду рекрутським присутством та судовими органами порушень, які виникали у процесі рекрутських наборів, зокрема й серед єврейських громад Волині, а саме про випадки ухилення від наборів, переховування від рекрутчини цілих єврейських родин Луцького повіту тощо.

Важливими для аналізу особливостей проведення військових наборів є дані, які містять формулярні та алфавітні списки прийнятих тим чи іншим рекрутським присутством у певні роки рекрутів. У них є відомості про прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце проживання, сімейний стан, соціальне становище, знання певного виду ремесла, освіти, особливі прикмети, антропометричні відомості тощо прийнятих у присутстві рекрутів. Ці дані дають змогу зробити узагальнення про соціальний, віковий, освітній, сімейний склад новобранців. У фонді 253 «Луцьке повітове рекрутське присутствіє» Державного архіву Волинської області окремі рекрутські списки стосуються безпосередньо єврейського населення, наприклад список Торчинської єврейської тисячної дільниці (ДАВО, ф. 253, оп. 2, спр. 20).

У Державному архіві Волинської області є фонд зі справами ще одного рекрутського присутствія Волинської губернії – «Ковельське тимчасове рекрутське присутствіє» (фонд 365). У разі потреби терміново закінчити набір або ж у випадку, якщо він передбачав надходження до війська значної кількості рекрутів, з метою оптимізації роботи присутствій в окремих містах могли відкриватися тимчасові пункти прийому новобранців (наприклад, у місті Ковелі). Фонд містить лише 4 справи, з них 3 – це алфавітні та формулярні списки рекрутів за 1837 р., 1844 р. та 1865 р. (ДАВО, ф. 365, оп. 1, спр. 1; ДАВО, ф. 365, оп. 1, спр. 2; ДАВО, ф. 365, оп. 1, спр. 3).

3. Документи канцелярії Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора

Про перебіг рекрутських наборів, пов'язаних з ними процеси та зловживання свідчать матеріали, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України (м. Київ) у фонді 442 «Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора». Це царські й сенаторські укази, циркуляри міністерства внутрішніх справ, доповіді генерал-губернаторів, звіти місцевих державних установ та інша звітна документація, справи судочинства, службове листування тощо.

Окрема група документації ЦДІАК України стосується саме діяльності рекрутських присутствій. Вона характеризує процес проведення

рекрутських наборів із єврейського населення, описує обрядовість, пов'язану з відправленням рекрутів-євреїв у рекрутські присутствія та приведенням їх до військової присяги (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 109; ЦДІАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 2037). Окремі справи проливають світло на особливості надання громадами неповнолітніх рекрутів, розкривають процедуру звільнення солдатів-євреїв від державних податків і повинностей (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 183, спр. 27а).

У цьому ж фонді ЦДІАК України містяться рапорти чиновників міських органів влади та станових приставів про ухилення євреїв від несення військової служби різними шляхами: через підробку документів (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 155, спр. 1024), втечу або вивіз чергових рекрутів за кордон (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 73, спр. 187; ЦДІАК України, ф. 442, оп. 801, спр. 24), незаконну зміну соціального статусу, нанесення особам чоловічої статі навмисних тілесних ушкоджень тощо (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 33, спр. 88).

Значний масив документів із теми у фонді 442 «Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора» ЦДІАК України становлять скарги, звернення та листування щодо незаконної віддачі євреїв у рекрути (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 77, спр. 307; ЦДІАК України, ф. 442, оп. 88, спр. 394). Євреї скаржилися на загальне керівництво, на якому лежала відповідальність за складення рекрутських списків і своєчасне подання новобранців. Верхівка громади нерідко порушувала закони під час наборів та могла відправити в рекрути тих членів громади, які не перебували на черзі під час набору або взагалі не підлягали рекрутчині. Також євреї звинувачували чиновників у безчинствах і використанні свого службового становища під час проведення рекрутських наборів.

4. Висновки

Отже, проаналізовані у статті архівні матеріали свідчать про те, що внаслідок аналізу діловодних джерел можна висвітлити історичні події того чи іншого періоду та визначити характерний для установи склад діловодної документації. Так, за архівними документами, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Державних архівів Волинської та Житомирської областей, можна простежити процес підготовки й проведення рекрутських наборів серед різних соціальних та етнічних груп загалом у Російській імперії, а також на окремих рекрутських дільницях у Волинській губернії. Документи рекрутських присутствій, Канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора дають змогу повною мірою висвітлити процес виконання рекрутської повинності єврейським населенням Волині та

порівняти його з виконанням військової повинності представниками інших етносів губернії. Вони також є важливим джерелом для регіональної історії та визначення наслідків впливу військового чинника на демографічне, соціальне, господарсько-економічне, релігійне і психологічне становище єврейських громад Російської імперії

в XIX ст., підтверджують агресивну й насильницьку асиміляторську політику російського самодержавства.

Перспективним напрямом наукових пошуків вважаємо використання проаналізованих у статті архівних документів у генеалогічних дослідженнях.

Література:

1. Волковинський В.М. Рекрутська повинність. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / редкол. : В.А. Смолій та ін. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 173. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rekrutska_povynnist (дата звернення: 05.07.2022).
2. Высочайше утвержденный Устав Рекрутский от 28 июня 1831 г. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание II. Санкт-Петербург, 1832. Т. VI. № 4677. С. 501–657.
3. Державний архів Волинської області. Ф. 253. Оп. 2. Спр. 20.
4. Державний архів Волинської області. Ф. 253. Оп. 2. Спр. 5.
5. Державний архів Волинської області. Ф. 253. Оп. 2. Спр. 6.
6. Державний архів Волинської області. Ф. 365. Оп. 1. Спр. 1.
7. Державний архів Волинської області. Ф. 365. Оп. 1. Спр. 2.
8. Державний архів Волинської області. Ф. 365. Оп. 1. Спр. 3.
9. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 14.
10. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 19.
11. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 23.
12. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 27а.
13. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 30.
14. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 40.
15. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 9.
16. Державний архів Житомирської області. Ф. 235. Оп. 1. Спр. 9а.
17. Історичне джерелознавство : підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко, Б.І. Корольов, М.Г. Палієнко ; гол. ред. С.В. Головка. Київ : Либідь, 2002. 488 с.
18. Саранча В.І. Фонди рекрутських присутствій Державного архіву Полтавської області. *Архіви України*. 2018. № 1. С. 168–176.
19. Сидорук С.А. Документи державних архівів Вінницької та Хмельницької областей як джерело дослідження рекрутської повинності населення Вінниччини. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія»*. 2009. Вип. 16. С. 194–198.
20. Трофімук Т.М. Рекрутські присутствія: формування та склад. *Спецпроект: аналіз наукових досліджень* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 30–31 травня 2011 р. : у 7 т. Дніпропетровськ : Біла К.О., 2011. Т. 1 : Гуманітарні науки. С. 37–38.
21. Устав рекрутской повинности и военной службы евреев от 26 августа 1827 г. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание II. Санкт-Петербург, 1830. Т. II. № 1330. С. 727–741.
22. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 1. Спр. 109.
23. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 1. Спр. 2037.
24. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 155. Спр. 1024.
25. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 183. Спр. 27а.
26. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 33. Спр. 88.
27. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 73. Спр. 187.
28. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 77. Спр. 307.
29. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 801. Спр. 24.
30. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442. Оп. 88. Спр. 394.

References:

1. Volkovynskyi, V.M. (2012). Rekrutska povynnist [Recruiting obligation]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of the history of Ukraine]*, in 10 vols. / ed. by V.A. Smolii et al. Kyiv: Naukova dumka, vol. 9, p. 173. Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=Rekrutska_povynnist [in Ukrainian].
2. n. a. (1832). Vysochayshe utverzhdennyi Ustav Rekrutskiy ot 28 iyunya 1831 g. [The Highest Approved Recruiting Charter of June 28, 1831]. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie II [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection II]*. Saint Petersburg, vol. VI, no. 4677, pp. 501–657 [in Russian].

3. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region], fund 253, description 2, case 20 [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region], fund 253, description 2, case 5 [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region], fund 253, description 2, case 6 [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region], fund 365, description 1, case 1 [in Ukrainian].
7. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region], fund 365, description 1, case 2 [in Ukrainian].
8. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State archive of the Volyn region], fund 365, description 1, case 3 [in Ukrainian].
9. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 14 [in Ukrainian].
10. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 19 [in Ukrainian].
11. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 23 [in Ukrainian].
12. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 27a [in Ukrainian].
13. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 30 [in Ukrainian].
14. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 40 [in Ukrainian].
15. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 9 [in Ukrainian].
16. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State archive of Zhytomyr region], fund 235, description 1, case 9a [in Ukrainian].
17. Holovko, S.V. (ed.) (2002). *Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk [Historical source studies: textbook]*. Kyiv: Lybid, 488 p. [in Ukrainian].
18. Sarancha, V.I. (2018). Fondy rekrutskykh prysutstvi Derzhavnoho arkhivu Poltavskoi oblasti [Funds of recruitment presences of the State Archive of the Poltava region]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, no. 1, pp. 168–176 [in Ukrainian].
19. Sydoruk, S.A. (2009). Dokumenty derzhavnykh arkhiviv Vinnytskoi ta Khmelnytskoi oblastei yak dzherelo doslidzhennia rekrutskoi povynnosti naseleattia Vinnychchyn [Documents of the state archives of Vinnytsia and Khmelnytskyi regions as a source of research on conscription of the population of Vinnytsia]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii "Istoriia" – Scientific notes of Mykhailo Kotsiubynskyy Vinnytsia State Pedagogical University. Series "History"*, iss. 16, pp. 194–198 [in Ukrainian].
20. Trofimuk, T.M. (2011). Rekrutski prysutstviia: formuvannia ta sklad [Recruit presence: formation and composition]. *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Spetsproekt: analiz naukovykh doslidzhen" [Materials of the VI International scientific and practical conference "Special project: analysis of scientific research"]* (Dnipropetrovsk, May 30–31, 2011), in 7 vols. Dnipropetrovsk: Bila K.O., vol. 1: Humanitarian sciences, pp. 37–38 [in Ukrainian].
21. n. a. (1830). Ustav rekrutskoy povynnosti i voennoy sluzhby evreev ot 26 avgusta 1827 g. [The charter of recruitment and military service of the Jews of August 26, 1827]. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie II [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection II]*. Saint Petersburg, vol. II, no. 1330, pp. 727–741 [in Russian].
22. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 1, case 109 [in Ukrainian].
23. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 1, case 2037 [in Ukrainian].
24. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 155, case 1024 [in Ukrainian].
25. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 183, case 27a [in Ukrainian].
26. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 33, case 88 [in Ukrainian].

27. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 73, case 187 [in Ukrainian].
28. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 77, case 307 [in Ukrainian].
29. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 801, case 24 [in Ukrainian].
30. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], fund 442, description 88, case 394 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.07.2022
The article was received 06 July 2022